Kozák Márton

Egy médiakritika kritikája

VISSZHANG - XLIX. évfolyam 48. szám, 2005. december 2.

Bajomi-Lázár Péter és Monori Áron hosszú cikket szentelt a Medgyessy-Gyurcsány- kormány médiapolitikája bemutatásának (Médiaháború vagy médiabéke?, ÉS, 2005/44.). Néhány ponton reagálnék a leírtakra.

Bár talán rút dolog az álláspont kifejtését megelőzően véleményt mondani, nem bírom fékezni magam: az a benyomásom, hogy a szerzők egy téves szerepfelfogás rabjaiként képtelenek voltak tárgyszerű vizsgálódásra. A téveszme lényege, hogy a haladó értelmiségi ab ovo kuruc, függetlenségének és szakszerűségének mércéje a hatalom bírálatának intenzitása. Esetünkre vonatkoztatva: az a médiaszociológus, aki nem képes sajtószabadságnak a végrehajtó hatalom mindenkori birtokosai általi durva megsértését kimutatni, nem komoly médiaszociológus, nímand. E mentalitás következtében lehetetlenné válik az árnyalt és tényszerű elemzés.

A Sajtószabadság Központ megbízásából készült írás elsőként ellenzékben tett ígéreteivel szembesíti a 2002-ben hatalomra kerülteket. Tőlem is idéznek: "Egyszer s mindenkorra véget kell vetni a médiavállalatok megfélemlítésére alkalmas törvényhozói támadásoknak. (...) Meg kell szüntetni az állam akár közvetett sajtótulajdonlását is. Az államnak tilos piaczavaró tevékenységet folytatni." Nos, a médiavállalatok megfélemlítésére alkalmas törvényhozói támadások, mint volt pl. a "lex Répássy", ebben a ciklusban nem voltak. Ellenkezőleg, nem csak a médiavállalatok vegzálása szűnt meg, hanem számukra igen kedvező törvényhozói (a sajtótermékek áfájának öt százalékra való csökkentése) és törvényhozáson túli, de politikától nem teljesen független lépések (a kereskedelmi tévék koncessziójának meghosszabbítása változatlan díjjal) történtek, szerintem egyébként helytelenül. Az idézett második mondatra térve: állam közvetett módon sem tulajdonol sajtót, így például nem alapított több milliárd forinttal lapot kiadó alapítványt. Abban a vonatkozásban viszont jogos a kritika, hogy az állam nem hagyott fel a piaczavaró tevékenységgel, vagyis nem vetett véget annak a gyakorlatnak, hogy állami tulajdonú cégek médiavásárlásai nem mindig szakmai megfontolásokon alapulnak.

Az írás az MTV-ről szólva az üzemben tartási díj költségvetési átvállalásával folytatódik. A szerzők megállapítják, hogy 2002 júliusa óta az MTV költségvetését a szerény reklámbevételtől eltekintve az állam fedezi, s kijelentik: az intézmény ezzel a burkolt politikai ellenőrzés alól nyílt politikai ellenőrzés alá került. "A díj eltörlésének célja - a közterhek "csökkentésének" népszerűségszerző szándéka mellett - a politikai nyomásgyakorlás volt" - írják.

Ha a szerzők elmélyedtek volna a magyar médiavalóság tanulmányozásában, láthatnák, hogy maga az üzemben tartási díj átvállalása teljesen fölösleges aktus az MTV fölötti ellenőrzés megszerzéséhez, annak közmondásos alulfinanszírozottsága ugyanis eleve a mindenkori parlamenti többség kiszolgáltatottjává teszi az intézményt. A köztévé kormányfüggősége nem 2002 nyara, hanem a médiatörvény hatálybalépése óta tény. Íme az ellenpróba: az átvállalás ellenére a kormány sem a Duna Tv, sem a Magyar Rádió (merthogy őket éppúgy érintik az átvállalás következményei) fölött sem burkoltan, sem nyíltan nem gyakorol politikai ellenőrzést, sőt! Ugyan miért? Három okból. Egyrészt, mert e két intézménynek a médiatörvény alapján normatívan járó pénz elegendő a takarékos működéshez, másrészt mert az üzemben tartási díj pótlását akkor is feltétel nélkül folyósította a kormány, ha az elnökösködő Kondor Katalin naponta más-más ultrapolgári szervezetnél vendégeskedett (az augusztusi intermezzótól tekintsünk most el, atipikus és múló jelenség volt), s végül, mert a törvény egyéb rendelkezései, mint pl. a paritás elve, biztosítják végrehajtó hatalomtól való függetlenséget. Melléktermékként általános érvényű

tanulsággal is szolgál az eset: az alkotmányos (más szóval: civilizációs) normák bensővé válása esetén nem jelent katasztrófát, ha valamit nem garantál törvény. Az üzemben tartási díj átvállalásával a gyakorlatban nem sérült a közmédiumok függetlensége, a nyomásgyakorlás lehetőségét sem ez a szerencsétlen döntés állította elő: a médiatörvény a díj mértékének megállapítását a feles többséget igénylő költségvetési törvény hatályába utalja, így korábban sem voltak eszköztelenek a közmédiumokat politikai ellenőrzés alá vonni kívánó kormányok. Most "csupán" a függőségbe taszítás újabb elvi lehetősége teremtődött meg.

Ez persze nem mentség. Mint ismeretes, az átvállalás az MSZP 2002-es választási ígérete volt. Nem látok az ötletgazdák fejébe, de biztos vagyok abban, hogy az ígéret mozgatója nem a nyomásgyakorlás lehetőségének megteremtése volt - aki úgy gondolja, az a távlatos gondolkodás dolgában erősen túlbecsüli az ígérgetőket. A magyarázat rém egyszerű, ám nem kevésbé lehangoló: a dolognak célja nem volt, csak oka - a populizmusba ojtott stupiditás. Így sikerült elérni, hogy a koalíció politikailag nem nyert semmit - hiszen a dolgozó tömegek nem követelték e teher vállról való levételét, ergo nem is hálásak -, ellenben sikerült magas labdához juttatni az ellenzéket és a sajtószabadságért aggódó intelligenciát, és sikerült évi 25 milliárd forintnyi teljesen fölösleges költségvetési kiadást generálni. Bravó. De hogy mégsem a közmédiumok rabigába hajtását hozta eme ostobaságban fölülmúlhatatlan döntés, jelzi, hogy amikor két éve a díjfizetés rendjének visszaállítását indítványoztam, az ellenzéki pártok ujjongás helyett csöndben lapultak.

Aki tehát azt gondolja, hogy az átvállalásra az MTV anyagi függésbe taszításához volt szükség, elemi ismeretei sincsenek a közmédiumok finanszírozásáról. A köztévé alulfinanszírozottsága - vagyis hogy kevesebb a normatíve rendelkezésre álló pénz, mint amennyit az ellátandó feladat igényel még akkor is, ha minden enyveskezű messze elkerülte volna a Szabadság teret - a kezdetek óta ismert. Az alulfinanszírozottság ellenére az intézménynek a médiatörvény értelmében működnie kell, a tovább működés anyagi feltételeit pedig ki más tudná biztosítani, mint a kormányzat - íme a kormányfüggőség magyarázata. Ha tehát az MTV finanszírozása normatív és a feladatok ellátásához elégséges mértékű lenne, az intézmény kormányfüggősége is megszűnne. Mellékesen: szerencsés lett volna, ha Bajomi-Lázár és Monori tudomást szerez az MTV ez évi finanszírozásában beállt, kis túlzással forradalminak mondható, bár kivitelezésében roppant tökéletlen változásról. Ennek lényege, hogy az MTV már a költségvetési törvény decemberi elfogadásakor tudhatta, hogy 2005-ben mennyi pénzzel gazdálkodhat, s azt is, hogy több pénz nem lesz - vagyis szemben a korábbi évtizedek gyakorlatával kvázi kemény lett az intézmény költségvetési korlátja. A parlamenti többség ezzel a finom mozdulattal ha nem is oldotta el az MTV-t a kormány köldökzsinórjától, de fontos lépést tett ebbe az irányba - nem állítom, hogy tudatosan. Sőt, egyetértek Vásárhelyi Máriával: a kormány médiapolitikájának lényege, hogy nincs.

"... a díj eltörlése azt mutatja, hogy a hivatalban lévő kormány a közszolgálati televízió függetlenségének látszatát sem kívánja fenntartani. Ezt a következtetést látszanak alátámasztani a köztévében a kormányváltás után végbement személycserék is" (Nem értem, ÉS, 2005/46.), s megemlítik a valóban az új kormány óhajának megfelelően lemondott Mendreczky Károly elnököt és az önként távozó Csermely Péter hírigazgatót (meg Betlen Jánost, aki szerintük elhagyta az intézményt, szerintem meg nem). Nos, aki a nevezettek lemondásának óhajtását a pártatlan tájékozódásra szerződött közmédiumok elleni kormányzati attaknak látja, jó esetben viccel. Avagy emlékeztetni kell a szerzőket a 2002-es választási kampány MTV-beli prezentálására? Ez esetben a sajtószabadság feledékeny honi oltalmazói kedvéért idézek az EBESZ választási megfigyelőinek korabeli jelentéséből. "Az állami televízió következetesen elfogult volt a kormány és a Fidesz javára. (...) Az MTV teljes közvetítést adott a Fidesz-MDF kampányrendezvényeiről, még akkor is, ha ez felborította az előzetes műsortervet. Semmilyen más párt rendezvényeiről nem számoltak be hasonló módon." Folytassam? Rendben. "Egyértelműen rendkívüli elfogultsággal viseltetett a köztévé az összes ellenzéki párttal szemben (...) bár az MSZP viszonylag nagy arányban szerepelt a hír- és választási műsorokban, a megfigyelők csak negatív vagy semleges beszámolókat dokumentáltak. A pártról egyszer sem szóltak kedvezően az MTV1-en. Nem járt jobban a

többi ellenzéki párt sem, csak a MIÉP kapott pozitív megjegyzéseket." (Kis színes: két évvel később az EBESZ 55 tagállama konszenzussal az SZDSZ által az MTV kuratóriumába jelölt Haraszti Miklóst, nem pedig az előző kormány valamely médiapolitikusát választotta a szervezet sajtószabadság-képviselőjévé - ugyan miért?)

"A kuratórium körüli újabb anomáliát aligha lehet a kormánypártok számlájára írni, de az eset azt jelzi, hogy a tagok mai jelölési mechanizmusa tarthatatlan" - olvasható az MTV kuratóriuma elnökségének fidesztelenségét taglaló bekezdésben. Egy kérdés: akkor mit keres ez a passzus a Medgyessy-Gyurcsány-kormány médiapolitikáját tárgyaló cikkben? Ha pedig szerepel, miért nem ekképp: "A kormányt időnként támadások érik amiatt, hogy a kuratórium elnökségében nincsenek Fidesz által jelölt tagok. A vádak alaptalanok, hiszen a Fidesz nem jelölt, márpedig választani csak jelöltek közül lehet. Bár az eredmény kétségkívül faramuci, hiszen a nagyobbik ellenzéki párt távolmaradása miatt a legkisebb parlamenti párt jelölte az összes tag felét, a kormánytöbbség megtette, amit megtehetett, biztosította a kormányoldal és az ellenzék médiatörvényben előírt paritását. Emlékeztetőül: a valóban csonka kuratórium idején az ellenzék jelölt, de jelöltjeit Áder János parlamenti elnök nem bocsátotta szavazásra - ez figyelemre méltó különbség".

"A Medgyessy-kabinet nemcsak az elektronikus média, de a nyomtatott sajtó helyzetébe is beavatkozott" - olvasható az utóbbi témára való átvezetésként, bár a cikk alapján nem világos, miként is avatkozott bele a szerencsétlen Medgyessy-kabinet az elektronikus médiumok helyzetébe (nem egészen ott és úgy, amiről a szerzők írtak). A sajtóban, s ezt elismertem, az állami vagy állami tulajdonban lévő intézmények és cégek változatlanul nem tisztán szakmai alapon végzik médiavásárlásaikat. Ez baj. De lássuk be, valószínűleg a Holdon él, aki el tudja képzelni, hogy állami cégek valaha is szigorúan CPT-értékek szerint helyezik el hirdetéseiket. Ami elvárható, az annyi, hogy az önmérséklet minél nagyobb legyen. Ennek kifejlődését elősegíthetnék a médiaszociológusok is, ha handabandázás helyett elemeznék, hogy a jelentősebb hirdetési aktivitást fölmutató állami intézmények hol és mennyi hirdetést helyeznek el (elsőrangú kutatócég gyűjti a munkához szükséges adatokat, érdeklődés esetén megadom elérhetőségüket), s ez esetben elkerülhetnék az efféle mondatok leírását: "A hirdetések újraelosztásának szempontjai mindmáig ismeretlenek, így azt sem tudni, gazdasági megfontolások indokolják-e a változást."

A sajtóalap létesítésének elmaradását szintén a koalíció rovására írják a szerzők. Úgy gondolom, a sajtóalap intézménye vita tárgya kell legyen. A választások előttről idézett cikkben az SZDSZ médiapolitikai elképzeléseit vázolva a következőket írtam: "Nincs sajtószabadság biztos gazdasági alapokon álló sajtó nélkül. Ezért a lehetőségek végső határáig könnyíteni kell a médiaipar gazdálkodási feltételeit". Nem vagyok meggyőződve arról, hogy a sajtóalap a médiaipar megerősítésének megfelelő eszköze lenne. A tartalomsemlegesség elvét követve támogatni azokat a lapokat, amelyekre a sokszínűség megteremtése és megőrzése érdekében szükség van, ahogy a szerzők írják, nemes idea, de hogyan valósítható meg a gyakorlatban? Közvetlen módon, szubvenciókkal támogatni a veszteséges minőségi lapokat, ahogy a szerzők skandináv és latin országokbeli példákra hivatkozva írják? Hogyan? Felállna egy bizottság, amelyik eldöntené, hogy mely lapok minőségiek? Csekély fantáziával is el tudjuk képzelni, hogyan működne az a grémium. Vagy a normativitás elemét bevíve azt mondanánk, hogy a politikai napilapok a támogatandók? Eszerint a politikai napilap lenne a minőségi sajtó szinonimája? Ez a magyar sajtóviszonyokat tekintve tréfás alapvetés. De rendben, fogadjuk ezt el - ez esetben milyen indokokkal zárnák ki mondjuk a támogatásért bejelentkező Blikket vagy Színes Mai Lapot? Hogy a címbetűk mérete aránytalanul nagy? Vagy hogy rendszeresen közölnek meztelen nőkről fotókat? Ennél egy fokkal szerencsésebb megoldás - ami a jelek szerint a szerzők kéziratának lezárása után történt, mert hogy erről nem tesznek említést -, hogy az Országgyűlés 15-ről 5 százalékra csökkentette a sajtótermékek áfáját.

Mellékszál: nem helyes, ha a médiaszabadság védelmezői kizárólag a kormányon kérik számon a sajtó gazdálkodási feltételeinek javítását. A sajtó gazdasági gondjainak legfőbb piaci oka a magyarországi médiumok reklámárainak különössége, vagyis hogy nálunk a televíziók reklámpiaci részesedése nemzetközi összehasonlításban jóval magasabb, mint a sajtóé. Miért? Mert az alacsony tévés hirdetési

árak miatt olyan hirdetők is a televíziókhoz fordulnak, akiknek normális esetben jobban megérné a sajtóban vagy a rádióban hirdetni - vagyis a tévék elszívják a hirdetőket a médiapiac többi szereplője elől. Ez ellen bizony tehettek volna a sajtóvállalatok vagy a kiadók érdekvédelmi szervezetei, ha nem kizárólag az állami emlő elkapásának ősi ösztöne vezéreli őket. Például felismerhették volna, hogy a kereskedelmi televíziók koncessziós szerződésének lejárta esélyt kínál a tévés reklámárak felsrófolására. Ha olyan vehemenciával lobbiztak volna a koncessziós díj piacilag több mint indokolt felemelése érdekében - melynek legfőbb haszonélvezői ők lettek volna! -, mint tették ezt áfaügyben, az iparág helyzete strukturálisan és jelentősen erősödött volna. Ehelyett egy-két lap kivételével az egész szakma néma szemlélője volt az elmondhatatlan botránynak, annak, hogy az ORTT változatlan feltételekkel hosszabbította meg a két kereskedelmi televízió koncesszióját.

A szerzőpáros kitér még egy szerintük a Medgyessy-Gyurcsány-kormánynak a kritikus médiához fűződő viszonyát szimbolizáló médiapolitikai döntésére, miszerint kitiltották a kamerákat a parlamenti folyosókról, valamint az ülésteremben nem forgathatnak a televíziók, hanem csak az Országgyűlés kamerái által rögzített felvételeket használhatják. Szerintem meg a média kritikai szerepének betöltése ezzel egyáltalán nincs lehetetlenné téve, viszont a politika bulvár megközelítése elé valóban - nem áthághatatlan - korlátok lettek állítva. A tiltott helyen dohányzó vagy az orrát túró képviselő leleplezése kétségkívül fontos harci feladat, de a politikusok foglalkozás körében elkövetett helytelenkedéseinek feltárása és bemutatása ettől nem tilalmas, bár ez kétségkívül munka- és hozzáértés-igényes tevékenység. Ráadásul kevésbé vonzza a nézőket.

Nézzük, amiben egyetértünk. Cikkük végén a szerzők néhány törvényhozási intézkedést javasolnak, ezek közül kettővel egyetértek. Az egyik az üzemben tartási díj visszaállítása. Bő egy hónapja ugyanezt tette Pető Iván és Kóka János (a kritikus kedvű szerzők ezt elmulasztották megemlíteni), miközben a közmédiumok normatív és elégséges finanszírozását, s annak médiatörvénybe történő beemelését - ez utóbbinak az az értelme, hogy ne a mindenkori költségvetési törvényben a mindenkori kormánytöbbség határozza meg a díj mértékét -, valamint a közpénzek racionálisabb felhasználása érdekében a két köztévé összevonását is szorgalmazták. Bajomi-Lázár és Monori másik javaslata az ORTT és a médiakuratóriumok tagjai jelölési mechanizmusának megváltoztatását célozza. Az SZDSZ Pető és Kóka által ismertetett álláspontja szerint is megszüntetendő a pártok jelöltjein és az ún. civil delegáltakon alapuló mai kuratóriumi rendszer (a tervezet csak a közmédiumokkal foglalkozott, az ORTT-vel nem - személyes véleményem szerint ez az elsőként felszámolandó szervezet a Magyar Köztársaságban), s helyébe olyan tulajdonosi testületnek kell lépni, amely szakszerűen képes eleget tenni a tulajdonosi jogosítványokból adódó feladatoknak. Öröm, hogy a szerzők hasonlóképpen vélekednek.

Kozák Márton
az MTV kuratóriumi elnökség tagja (SZDSZ)